

Chemie k maturitě

Stanislava Pojerová*

2020-2023

Abstrakt

Pouhý přepis zpracovaného materiálu paní učitelky RNDRr. Stanislavy Pojerové. Původní materiál je souborem pro kvintu a sextu víceletého gymnázia a byl zpracován během pandemie Covidu 19 v letech 2020 a 2021.

Skripta v této podobě mají sloužit především studentům plánujícím maturitu z chemie.

---

*Sazba: Matyáš Levíček

Obsah podle tématu

1 Úvod	3
2 Atom	4
2.1 Erwin Schrödinger	4
2.2 Kvantová čísla	4
2.2.1 Slupky, energetické hladiny (dráhy)	4
2.2.2 Podslupky	4
2.2.3 Tvary orbitů	4
2.3 Výstavbový princip	4
2.3.1 Znázornění orbitů a elektronů	4
Příklad	5
2.3.2 Pravidla zaplňování orbitů	5
2.3.3 Elektronové konfigurace podle výstavbového principu	5
2.3.4 Zápis se vzácným plynem	5
2.3.5 Elektronové konfigurace podle valenčních elektronů	5
2.4 Jádro atomu	6
3 Prvky	7
3.1 1. Hlavní podskupina - Alkalické kovy (tvoří hydroxidy)	7
3.1.1 Vlastnosti	7
3.1.2 Výroba	7
3.1.3 Analytické důkazu - zbarvení plamene	7
3.1.4 Reakce	7
3.1.5 Hydroxidy (Louhy, "žiravé alkálie")	8
3.1.6 Význam	8
3.1.7 Poznámka	8
3.2 2. Hlavní podskupina - Kovy alkalických zemin	9
3.2.1 Vlastnosti	9
3.2.2 Analytické důkazu - zbarvení plamene	9
3.2.3 Výroba	9
3.2.4 Reakce	9
3.2.5 Význam	10
3.2.6 Poznámka	10
4 Radioaktivita	11
4.1 Termíny	11
4.2 Druhy záření	11
4.3 Poločas rozpadu T	11
4.3.1 Úloha o poločasu rozpadu	12
4.4 Rozpadové řady	12
4.4.1 Příklad	12
4.5 Umělá radioaktivita	13
4.6 Posuvové zákony	13
4.7 Jaderné reakce	13
4.7.1 Transmutace	13
4.7.2 Stěpení jader	14
4.7.3 Řetězová reakce	14
4.7.4 Jaderná fúze	14
5 Přehledy	15
5.1 Vitaminy	16

1 Úvod

Skripta pokrývají učivo nutné pro obstání u profilové zkoušky z chemie. Odvíjejí se od otázek k tomuto předmětu z kánonu Gymnázia Joachyma Barranda v Berouně.

Učivo je systematizováno v pořadí, které odpovídá výkladu na semináři Systematizace poznatků z chemie v oktávě na GJB.

Výše je však kromě obsahu také obsah seřazený podle maturitních otázek - doporučuji proto elektronickou podobu, která umožňuje mezi tématy skákat přes hyperlinky a výrazně tak zjednodušuje orientaci v materiálu.

2 Atom

2.1 Erwin Schrödinger

Rakouský fyzik (1889 - 1961)

Definoval ORBIT = ORBITAL jako místo s 96% pravděpodobností výskytu e^-

Matematicky vyjádřil vlnovou funkci Ψ (psi)

Nositel Nobelovy ceny za fyziku 1933

2.2 Kvantová čísla

hlavní n	1-∞(zatím 7)	udává <u>energii</u> orbitu
vedlejší l	0-(n-1)	udává <u>tvar</u> orbitu
magnetické m	-1...0...+1	udává <u>počet orbitalů</u> a jejich orientaci
spinové s	$-\frac{1}{2} - \frac{1}{2}$	udává <u>spin</u> e^-

2.2.1 Slupky, energetické hladiny (dráhy)

n = 1 → K	n = 3 → M
n = 2 → L	n = 4 → N
⋮	⋮

2.2.2 Podslupky

l = 0 → s	l = 2 → d
l = 1 → p	l = 3 → f

2.2.3 Tvary orbitů

	hlavní kv. #, vedlejší #
l = 0 → tvar orbitu s: kulově symetrický	$\underbrace{1s}_{\cdot}$ $\underbrace{2s}_{\circ}$ $\underbrace{3s}_{\bigcirc}$

l = 1 → tvar orbitu p: "ležatá osmička"

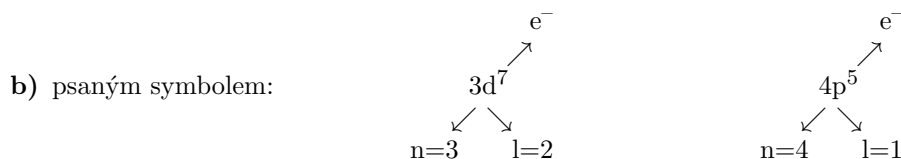
l = 2 → tvar orbitu d: "čtyřlístek"

l = 3 → tvar orbitu f: "velmi složitý tvar"

2.3 Výstavbový princip

2.3.1 Znázornění orbitů a elektronů v nich ($\downarrow\uparrow$, $\uparrow\uparrow$, $\downarrow\downarrow$)

a) prostorovým tvarem: s, p, d, f

c) rámečky:

Příklad: Urči maximální počet e^- ve slupce **N**

$N \Rightarrow n=4 \Rightarrow$
 $0(s) \Rightarrow m=0$ (1 orbit)
 $1(p) \Rightarrow m=-1,0,1$ (3 orbity)
 $2(d) \Rightarrow m=-2,-1,0,1,2$ (5 orbity)
 $3(f) \Rightarrow m=-3,-2,-1,0,1,2,3$ (7 orbity)

Dohromady 16 orbitů $\cdot 2e^- = 32e^-$

...jelikož v každém orbitu mohou být 2 elektrony s opačným spinem (tzv. Pauliho vylučovací princip)

☐ prázdný orbit = vakantní

2.3.2 Pravidla zaplňování orbitů

1. Pauliho vylučovací princip
2. Hundovo pravidlo: Nejprve se zaplňují orbity jedním $e^- \Rightarrow$ nespárované e^- mají stejný spin

Příklad: $3d^7$: 3

$\downarrow \uparrow$	$\downarrow \uparrow$	$\downarrow \cdot$	$\downarrow \cdot$	$\downarrow \cdot$
-----------------------	-----------------------	--------------------	--------------------	--------------------

Jedná se o tzv. DEGENEROVANÉ orbity (mají stejné n a l, liší se v m) $\Rightarrow$

$\Rightarrow$ orbity **s** nejsou degenerované, orbity **p** jsou 3x degenerované, orbity **d** 5x, **f** 7x

3. Výstavbový princip: nejprve se zaplňují orbity s nízkou energií $\hat{=}$ v tomto pořadí:

1s, 2s, 2p, 3s, 3p, 4s, 3d, 4p, 5s, 4d, 5p, 6s, 5d, 4f, 6p, 7s, 6d ...

4. Pravidlo **n+l**: Když je součet n+l stejný, zaplňují se provně orbity s nižší hodnotou n.

2.3.3 Elektronové konfigurace podle výstavbového principu

$_{13}\text{Al}$: $1s^2, 2s^2, 2p^6, 3s^2, 3p^1$ (součet $e^- = \underline{13}$)

$_{26}\text{Fe}^-$: $1s^2, 2s^2, 2p^6, 3s^2, 3p^6, 4s^2, 3d^7$ (součet $e^- = \underline{27}$ - protože se jedná o záporný iont, má e^- navíc!)

2.3.4 Elektronové konfigurace podle předcházejícího vzácného(inertního) plynu - 8.hlps

$_{16}\text{S}$ [$_{10}\text{Ne}$] : $3s^2, 3p^4 \rightarrow \mathbf{n} =$ zároveň # periody ve které se prvek nachází (S je ve 3. řádku PSP.)
 $16-10=6e^-$

Vždy se začíná orbitem **s** a pak další v pořadí výstavbového principu

$_{35}\text{Br}$ [$_{18}\text{Ar}$] : $4s^2, 3d^{10}, 4p^5$
 $35-18=17e^-$

$_{53}\text{I}$ [$_{36}\text{Kr}$] : $5s^2, 4d^{10}, 5p^5$
 $57-36=17e^-$

2.3.5 Elektronové konfigurace podle valenčních elektronů

Valenční vrstva(svěra, též hladina) je poslední od jádra pro daný atom

a) Konfigurace základních (hlavních) prvků (I.A - VIII.A):

Valenční e^- zaplňují ns a np. (Kontrola hlavního kvantového $\# = \#$ periody)

Počet valenčních $e^- =$ číslo skupiny ve které se prvek nachází. Například:

$_{13}\text{Al}$: $3s^2, 3p^1$: 3

$\downarrow \uparrow$

, 3

$\downarrow$		
--------------	--	--

 $\leftarrow$ celkem 3 $e^- \Rightarrow$ 3.hlavní podskupina

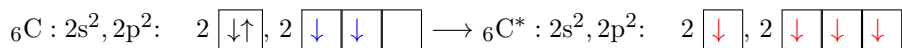
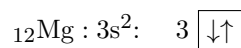
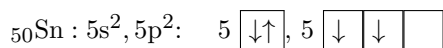
$_{10}\text{Ne}$: $2s^2, 2p^6$: 2

$\downarrow \uparrow$

, 2

$\downarrow \uparrow$	$\downarrow \uparrow$	$\downarrow \uparrow$
-----------------------	-----------------------	-----------------------

 $\leftarrow$ plné orbity = inertní plyn

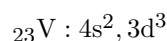
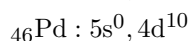
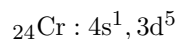
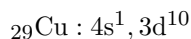
Uhlík se vyskytuje jako **2-vazný** jen v CO (C=O), jinak je vždy **4-vazný**

* = excitovaný stav $\rightarrow e^-$ přecházejí na vyšší energetické hladiny do nejbližšího vakantního (prázdného) orbitu v pořadí $s \rightarrow p \rightarrow d \rightarrow f$

b) Konfigurace přechodných prvků (skupiny B)

Valenční elektrony leží v $ns^{0-2}, (n-1)d^{1-10} \rightarrow$ tzv. d prvky

Jejich konfigurace není zcela pravidelná a často se od systému liší. Například:

c) Konfigurace vnitřně přechodných prvků (lanthanoidy, aktinoidy)

Prvky f, kde valenční elektrony leží v $ns^2, (n-1)d^{0-2}, (n-2)f^{0-14}$

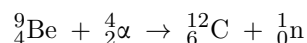
Tyto vrstvy jsou poznaménány značnými nepravidelnostmi v obsazování orbitů...

2.4 Jádru atomu

objev jádra: RUTHERFORD (1911-1920), planetární model apod.

+ objev protonu v jádře. Po něm provek ${}_{104}\text{Rf}$ (Rutherfordium) v PSP.

objev neutronu v jádře: THOMSON (1932)

+ objevy dalších částic, které se dělí do skupin apod.: bosony, fermiony, hadrony, kvarky, piony

Jádru se skládá z protonů a neutronů - počet **protonů se uvádí jako levý spodní index**, zatímco celkový počet částic v jádře (nukleonové číslo, **protony + neutrony**) se uvádí v **levém horním indexu**

3 Prvky

3.1 1. Hlavní podskupina - Alkalické kovy (tvoří hydroxidy)

H, Li, Na, K, Rb, Cs, Fr (radioaktivní, 1940)

"Helenu Líbal Na Kolena Robot Cecil Franc"

- s $\uparrow$ Z (protonové #): $\uparrow \underline{m}$, $\uparrow r$, $\downarrow$ elektronegativita, $\downarrow t_t$, $\downarrow t_v$
- $ns^1 \boxed{\downarrow} \rightarrow$ "s¹ prvky"
- vystupují jako elektropozitivní - malá IE, malá elektronegativita, vlevo v Behetovově řadě.
- ox. č. ve sloučeninách I. $\rightarrow$ jsou redukčními činidly

3.1.1 Vlastnosti

- stříbrolesklé měkké kovy s malou hustotou (Li, Na, K jsou lehčí než voda)

3.1.2 Výroba

elektrolýza tavenin halogenidů:

- $Na^+Cl^- \rightarrow$ na katodě

3.1.3 Analytické důkazy - zbarvení plamene

Plamenové zkoušky

- Li - karmínově
- Na - žlutá
- K - fialová

Jsou **VELMI reaktivní** $\rightarrow$ výskyt jen ve sloučeninách Musí se uchovávat v inertním prostředí N₂, petroleji... Sloučeniny:

- **NaCl - halit - sůl kamenná**
- KCl - sylvín
- Na₂CO₃ - soda
- NaHCO₃ - jedlá soda
- K₂CO₃ - potaš
- **sloučeniny s NO₃ - ledky** (výbuch v Bejrútu 2020)
- NaNO₃ - ledek chilský

Výskyt v Zemské kůře Na: 2,4%, K: 2,6%

3.1.4 Reakce

1. s H ₂ $\rightarrow$ HYDRIDY:	$2Na + H_2 \rightarrow 2NaH$
2. s O ₂ $\rightarrow$ OXIDY:	$4Li + O_2 \rightarrow 2Li_2O$
s O ₂ $\rightarrow$ PEROXIDY:	$2Na + O_2 \rightarrow Na_2O_2$
s O ₂ $\rightarrow$ HYPEROXIDY:	$K + O_2 \rightarrow KO_2$
3. s N ₂ $\rightarrow$ NITRIDY:	$6Li + N_2 \rightarrow 2Li_3N$ (jen Li)
4. s halogeny $\rightarrow$ HALOGENIDY:	$2Rb + Cl_2 \rightarrow 2RbCl$
5. s H ₂ O $\rightarrow$ HYDROXIDY (bouřlivě):	$2K + 2H_2O \rightarrow 2KOH + H_2$

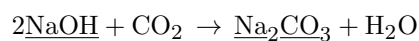
Jejich sloučeniny jsou často iontové, bazbarvé, rozpustné v H₂O

3.1.5 Hydroxidy (Louhy, "žiravé alkálie")

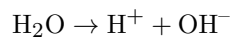
Leptají sklo, porcelán

Výroba mýdel - zmýdelnění

Jsou hygroskopické (přijímají vzdušnou vlhkost):

Výroba: elektrolýza vodných $\ominus$ halogenidů: (H^+ redukce na katodě⁻, Cl^- oxidace na anodě⁺)

v $\ominus$ zůstává Na^+OH^- (**Na se na katodě neredukuje** $\Leftarrow$ postavení v Beketovově řadě) Síla hydroxidů roste s jejich Z (protonové #)

3.1.6 Význam

Li - výroba baterií (LiPo, LiFePo, LiIon), slouží při výrobě některých slitin

Na - redukční činidlo: $\text{AlCl}_3 + 3\text{Na} \rightarrow \text{Al} + 3\text{NaCl}$

K, Na - biogenní prvky

- sodíková "pumpa"
- membránové potenciály - šíření signálu v nervech

3.1.7 Poznámka

$\ominus$ NaCl = solanka

Další sloučeniny:

- $\text{Na}_2\text{B}_4\text{O}_7 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (**Borax**)
- NaCN
- Na_2SiO_3
- $\text{K}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$
- KO_2 (hyperoxid draselný)
- K_3PO_4
- $\text{Na}_2\text{SO}_4 \cdot 10\text{H}_2\text{O}$ (Glauberova sůl)

3.2 2. Hlavní podskupina - Kovy alkalických zemin

Be, Mg, Ca, Sr, Ba, Ra (radioaktivní 1898 - manželé Marie a Peter Curie, smolinec)
"Běžela Magda Canyonem, Srážela Banány Ramenem"

- $s \uparrow Z(\text{protonové } \#)$: $\uparrow \underline{m}$, $\uparrow r$, $\downarrow$ elektronegativita
- $ns^2 \boxed{\uparrow\downarrow} \rightarrow "s^2 \text{ prvky}"$
- elektropozitivní $X + \downarrow IE \rightarrow X^{II} + 2e^-$
- vystupují jako elektropozitivní (+II) - malá IE, malá elektronegativita, vlevo v Beketovově řadě

3.2.1 Vlastnosti

- stříbrolesklé měkké kovy, kromě Be
- Be se nejvíce podobá Al, **má amfoterní charakter!**

3.2.2 Analytické důkazy - zbarvení plamene

Plamenové zkoušky

- Ca - cihlová
- Sr - karmínová
- Ba - žlutozelená
- Mg - silná záře (jako při řezání autogenem): $2Mg + O_2 \rightarrow 2MgO$

Jsou reaktivní méně než prvky 1.hlps $\Rightarrow$ výskyt ve sloučeninách:

- $CaCO_3$ - vápenec (aragonit, sintr, mramor, travertin. kalcit...)
- CaF_2 - fluorit = kazivec
- $BaSO_4$ - barit
- $MgCO_3$ - magnezit
- $CaCO_3 \cdot MgCO_3$ - dolomit
- $CaSO_4 \cdot 2H_2O$ - sádrovec (sádra: $CaSO_4 \cdot \frac{1}{2}H_2O$)

3.2.3 Výroba

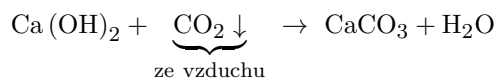
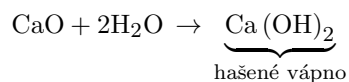
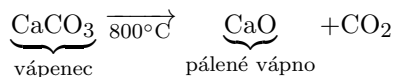
a) elektrolýza tavenin jejich halogenidů: $Ca^{2+}Cl_2$ (Ca^{2+} redukce na katodě⁻)

b) aluminotermie (Al je redukční činidlo): $3BeO + Al \rightarrow 3Be + Al_2O_3$

3.2.4 Reakce

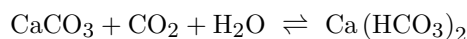
1. s $H_2 \rightarrow$ HYDRIDY:	$Ca + H_2 \rightarrow CaH_2$
2. s $O_2 \rightarrow$ OXIDY:	$2Ba + O_2 \rightarrow 2BaO$
s $O_2 \rightarrow$ PEROXIDY:	$Ba + O_2 \rightarrow BaO_2$ (peroxid barnatý!)
3. s $N_2 \rightarrow$ NITRIDY:	$3Sr + N_2 \rightarrow Sr_3N_2$
4. s $H_2O \rightarrow$ HYDROXIDY:	$Ca + 2H_2O \rightarrow Ca(OH)_2 + H_2$ (exotermická reakce)
	$Ba + 2H_2O \rightarrow \underbrace{Ba(OH)_2}_{\text{barytová voda}} + H_2$

Sloučeniny Ca (stavebnictví)

...princip tvrdnutí malty

Podstata krasových jevů: Uhličitany jsou ve vodě nerozpustné, ale v přítomnosti CO_2 (vzduch) se rozpouštějí:

Zpětná rekristalizace na CaCO_3 = minerál sintř - krápníky

a) stalagnit - $\wedge$

b) stalagtit - $\vee$

c) stalagnát - spojený (..nenašel jsem vhodný znak x, btw proč všichni Češi znají krápníky, ale když se jich zeptáš na prvního prezidenta tak budou tupě čumět.)

3.2.5 Význam

Ca, Mg - biogenní prvky

Ca - kosti, zuby

Mg - součást molekuly chlorofilu

Be - lehký tvrdý kov (o 30% lehčí než Al), slitiny se používají pro výrobu nástrojů i raket, sloučeniny jsou toxické

3.2.6 Poznámka

Minerál beryl [$3\text{BeO} \cdot \text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 6\text{SiO}_2$]

- oxidy smaragd(zelený) a akvamarín(modrý)

4 Radioaktivita

Uranové paprsky - objev Becquerel (1896) → ozáření fotografické desky (kámen **smolinec** z Jáchymova)

Marie Curie Skłodowská + manžel Pierre Curie - objev ${}_{84}\text{Po}$ (polonia) a ${}_{88}\text{Ra}$ (radia)

→ paprsek = radioaktivita - V roce 1903 udělení Nobelovy ceny pro Marii, Piera a Becquerela

K maturitě je třeba znát stručný životopis rodiny Curie a Skłodowských.

4.1 Termíny

- IZOTOPY: Stejně Z (protonové #), liší se počtem neutronů
  - př. ${}^1_1\text{H}$ (vodík, protium), ${}^2_1\text{H}$ (deuterium), ${}^3_1\text{H}$ (tritium)
  - př. ${}^{12}_6\text{C}$, ${}^{13}_6\text{C}$, ${}^{14}_6\text{C}$ (radioaktivní) ⇒ radiouhlíkové datování (stanovení stáří organických materiálů)
  - př. ${}^{235}_{92}\text{U}$, ${}^{237}_{92}\text{U}$, ${}^{238}_{92}\text{U}$ atd.
- IZOBARY: Jiné Z, stejná A (nukleonové #) - př. ${}^{40}_{20}\text{Ca}$ a ${}^{40}_{19}\text{K}$
- IZOTONY: Stejný počet neutronů - př. ${}^{12}_5\text{B}$ a ${}^{13}_6\text{C}$ (oba mají 7₀n)

4.2 Druhy záření

${}^4_2\alpha = {}^4_2\text{He}$ - alfa záření se šíří cca $\frac{1}{10}c$ (rychlosti světla), zachytí se i listem papíru

β :

- $\beta^- = {}^0_{-1}\text{e}$ (elektron) - šíří se cca $\frac{9}{10}c$, záchyt kovovými fóliemi (alobal)
- $\beta^+ = {}^0_{+1}\text{e}$ (pozitron)

γ (gama) = elektromagnetické záření - proud fotonů, rychlost světla, záchyt olověnými deskami, betonem, zhoubné

4.3 Poločas rozpadu T

Lepší název je Poločas přeměny, jelikož ne každá přeměna jádra musí být rozpadem (může se jednat třeba o emisy γ záření)

$T_{\frac{1}{2}} = \frac{\ln 2}{\lambda}$, konstanta určující dobu, za kterou se rozpadne $\frac{1}{2}$ jader daného prvku ⇒ exponenciální graf.

$T_{\frac{1}{2}}$ jednotlivých prvků zle najít v tabulkách:

- př. ${}^{14}_6\text{C} \rightarrow T \doteq 5.7\text{tisíce let}$
- př. ${}^{208}_{84}\text{Po} \rightarrow T \doteq 2.9\text{roku}$
- př. ${}^{209}_{84}\text{Po} \rightarrow T \doteq 103\text{let}$
- př. ${}^{210}_{84}\text{Po} \rightarrow T \doteq 138.4\text{dní}$

4.3.1 Úloha o poločasu rozpadu

Víme, že při vzniku vzorku obsahoval 1 atom $^{14}_6\text{C}$ na 10^{12} atomů uhlíku $^{12}_6\text{C}$ (jelikož tento poměr je v organickém materiálu v atmosféře dlouhodobě stálý)

Při posledním měření bylo ve vzorku naměřen poměr $1 : 1.414 \cdot 10^{12} = ^{14}\text{C} : ^{12}\text{C}$.

Poločas rozpadu uhlíku ^{14}C je 5730let. Jak starý je vzorek?

-
- Původní koncentrace $^{14}\text{C} \dots c_p = (10^{12})^{-1} = 10^{-12}$
  - Naměřená koncentrace $^{14}\text{C} \dots c_m = (1.414 \times 10^{12})^{-1} \doteq 7.07 \times 10^{-13}$
  - Poločas rozpadu $T_{\frac{1}{2}} = 5730\text{let}$
  - Uplynulá doba od smrti vzorku $\dots t = ?$

$$\begin{aligned}c_m &= c_p \times \left(\frac{1}{2}\right)^{t \div T_{\frac{1}{2}}} \\7.07 \times 10^{-13} &= 10^{-12} \times \left(\frac{1}{2}\right)^{t \div 5730} \\ \frac{7.07 \times 10^{-13}}{10^{-12}} &= \left(\frac{1}{2}\right)^{t \div 5730} \\\log_{\frac{1}{2}} \left(\frac{7.07 \times 10^{-13}}{10^{-12}} \right) &= t \div 5730 \\t &= \log_{\frac{1}{2}} \left(\frac{7.07 \times 10^{-13}}{10^{-12}} \right) \times 5730 \\t &\doteq 2866\text{let}\end{aligned}$$

4.4 Rozpadové řady

Přirozené:

1. URANOVÁ:	$^{238}_{92}\text{U} \dots \longrightarrow ^{206}_{82}\text{Pb}$	$A = 4n + 2$
2. THORIOVÁ:	$^{232}_{90}\text{Th} \dots \longrightarrow ^{208}_{82}\text{Pb}$	$A = 4n$
3. AKTINOURANOVÁ:	$^{235}_{92}\text{U} \dots \longrightarrow ^{207}_{82}\text{Pb}$	$A = 4n + 3$

Umělá:

4. NEPTUNIOVÁ:	$^{237}_{93}\text{Np} \dots \longrightarrow ^{205}_{81}\text{Tl}$	$A = 4n + 1$

4.4.1 Příklad

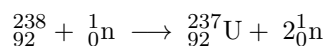
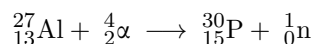
Do které řady patří $^{234}_{92}\text{U}$?

$$\begin{aligned}234 \div 4 &= 58 \\34 \\ \underline{2} &\longleftarrow 4n + \underline{2} \Rightarrow \text{Uranová řada}\end{aligned}$$

Uran ^{234} patří do uranové řady, protože zbytek po dělení jeho A (nukleonového #) čtyřmi je 2.

4.5 Umělá radioaktivita

dcera Irene Curie + manžel E.J.Curie Vznik umělých radioizotopů (medicína, konzervace potravin, sterilizace materiálů...)

Součet čísel na obou stranách se **MUSÍ** rovnat

---

proton: ${}_1^1\text{p}$

pozitron: ${}_1^0\text{e}$

${}_2^4\alpha = {}_2^4\text{He}$

neutron: ${}_0^1\text{n}$

deuterium: ${}_1^2\text{D} = {}_1^2\text{H}$

$\beta^- = {}_{-1}^0\text{e}$

elektron: ${}_{-1}^0\text{e}$

tritium: ${}_1^3\text{T} = {}_1^3\text{H}$

$\beta^+ = {}_1^0\text{e} = \text{pozitron}$

4.6 Posuvové zákony

Vytváří-li prvek:

- ${}_2^4\alpha \implies A - 4, Z - 2$
- $\beta^- \implies A, Z + 1$
- $\beta^+ \implies A, Z - 1$

Příklad: Napiš produkty přeměn:

1. rozpadem α : ${}_{88}^{226}\text{Ra} \rightarrow {}_2^4\alpha + {}_{86}^{222}\text{Rn}$
2. rozpadem β^- : ${}_{15}^{32}\text{P} \rightarrow {}_{-1}^0\text{e} + {}_{16}^{32}\text{X}$
3. rozpadem β^+ : ${}_{6}^{11}\text{C} \rightarrow {}_1^0\text{e} + {}_5^{11}\text{X}$

4.7 Jaderné reakce

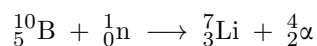
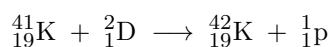
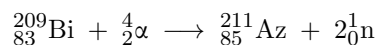
Musí být dodržen:

- **Zákon zachování energie**
- zákon zachování hybnosti
- zachování elektrického náboje
- zachování počtu nukleonů

Dělení: transmutace, štěpení, fúze

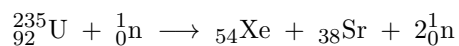
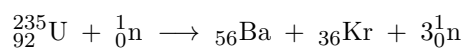
4.7.1 Transmutace

Reakce při nichž se mění jádro prvku na jiné, které se liší maximálně o **2 v Z** a o **4 v A** Příklady:

4.7.2 Stěpení jader

Reakce při nichž se štěpí těžká jádra na (obvykle) 2 středně těžká jádra + neutron(y) + velké množství energie (v MeV - megaelektronvolt) Příklady:

Jádra se štěpí s určitou pravděpodobností

4.7.3 Řetězová reakce

Potvrzeno na jaře 1939

4.7.4 Jaderná fúze

5 Přehledy

5.1 Vitaminy

Název	Skupina	Denní dávka	Zdroj	Význam	Projevy nedostatku	Poznámka
A (retinol)	tetraterpen	1.8-2mg	mléčný tuk, vaječný žloutek, játra, rybí tuk i maso, barevná zelenina	zajišťuje vidění, tvoří oční purpur, podílí se na tvoření bílkovin v kůži a ve sliznicích	šeroslepost, rohovatění kůže a sliznic, ucpávání vývodů žláz, postižení skloviny i zuboviny	nebezpečí hypervitaminózy z předávkování - bolest hlavy, koliky, průjem
B (thiamin)	heterocykl	1.5mg	obiloviny(zejména klíčky), kvasnice, játra, vepřové maso	zasahuje především do metabolismu cukrů, zejména v centrálním nervstvu a ve svalech; podporuje činnost trávicího ústrojí	zvýšená únavnost, sklony ke křečím svalstva, srdeční poruchy, trávicí poruchy, dispozice k zánětům nervů až onemocnění beri-beri	
B ₁ (riboflavin)		1.8mg	mléko, maso, kvasnice	jako účinná složka tzv. žlutého dýchacího fermentu je v každé buňce, kde se účastní oxidace živin	zardělost a palčivost jazyka, zduření rtů, bolavé koutky, poruchy sliznice hltanu a hrtanu	v 1litry mléka je okolo 1mg
B ₃ (kys. panto-tenová)	deriv. kys. máselné	7-10mg	játra, kvasnice, hrách, maso, mléko, vejce	účast v oxidoreduktázách a umožňuje syntézu bílkovin+ jako koenzym A má centrální postavení v metabolismu	různé degenerace; u člověka pálení chodidel	je ve všech tkáních
B ₆ (pyridoxin)		2mg	kvasnice, obilné klíčky, mléko, luštěniny	podporuje účinek vitaminů B ₁ a B ₃	pomalé hojení zánětů, zhoršení regenerace sliznic	
B ₁₂ (kobalamin)		0.001mg	játra, maso, činností bakterií vznik ve střevech	nutný pro udržení normální krev-tvorby	”zhoubná”chudokrevnost	ke vstřebávání vitaminu B ₁₂ je nutná přítomnost tzv. vnitřního faktoru
Kys. nikotinová	heterocykl	15-20mg	játra, ledviny, maso, kvasnice, houby	klíčová pro syntézu ribonukleových kyselin a bílkovin	záněty kůže, celková sešlost, poškození mozku	
Kys. listová	heterocykl	0.5-1mg	listová zelenina	zasahuje do metabolismu aminokyselin, je nutná pro tvorbu červených krvinek	chudokrevnost	

Název	Skupina	Denní dávka	Zdroj	Význam	Projevy nedostatku	Poznámka
C (kys. askorbová)	Sacharid deriv.	50-70mg	syrové ovoce a zelenina	katalyzuje oxidaci živin, udržuje dobrý stav vaziva a chrupavek, podporuje tvorbu protilátek	únava, snížená odolnost proti nakažlivým nemocem, krvácení, vypadávání zubů; při avitaminóze vzniká smrtelné onemocnění kurděje	předávkování C vitamínu může být i zdravý škodlivé
D (vit. antirachitický)	steroid	400m.j.	rybí tuk, vzínká po ozáření UV v malém množství i v kůži	podílí se na řízení metabolismu Ca a P v těle	ztrácí-li organismus Ca a P, snaží se jej nahradit z kostí, za vývoje vzniká křivice, v dospělosti měknutí kostí, rachitis	hypervitaminóza D vede k ukládání Ca v ledvinách, srdci, stěnách cév a může ohrozit život
E (tokoferol)	deriv. tokolu	5-20mg	obilné klíčky	podporuje činnost pohlavních žláz a správný průběh těhotenství	některé gestační poruchy	
H (Biotin)	heterocykl	0.15-0.3mg	kvasnice, játra, ledviny, biosyntéza ve střevech	je ve všech živočišných buňkách, podporuje jejich růst a dělení	záněty kůže, atrofie papil jazyka, unavenost, deprese, svalové bolesti, nechutenství	
K (vit. antihemoragický)	deriv. naphthochinonu	1mg	listové zeleniny, kvasnice, v tlustém střevě je tvořen činností mikroorganismů	oxidoreduktáza, tvorba protisrážlivé látky protrombinu	krvácení do tkání a tělesných dutin, krvácení do mozku může zapříčinit smrt	